

Povijest Inka

Peranović, Monica

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:027947>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-02-01**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

MONICA PERANOVIĆ

POVIJEST INKA

Završni rad

Pula, rujan 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

MONICA PERANOVIĆ

POVIJEST INKA

Završni rad

JMBAG: 0303053524: redovna studentica

Studijski smjer: Preddiplomski sveučilišni studij povijesti

Predmet: Uvod u novi vijek

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Monica Peranović, kandidatkinja za prvostupnicu povijesti, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Puli, 29. kolovoza 2017.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Monica Peranović, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Povijest Inka* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis:

U Puli, 29. kolovoza 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. EUROPA U DOBA GEOGRAFSKIH OTKRIĆA.....	6
3. USPOSTAVA CARSTVA.....	8
4. GOSPODARSTVO.....	9
5. DRUŠTVENO UREĐENJE.....	10
6. KOZMOGONIJA I POIMANJE SVIJETA	15
7. RELIGIJA	16
8. KULTURA I UMJETNOST	17
9. GRADOVI.....	20
9. 1. CUZCO	20
9. 2. TIAHUANACO	22
9. 3. MACHU PICCHU - SIMBOL INKA	23
10. DOLAZAK ŠPANJOLACA - OSVAJANJE.....	24
11. ZAKLJUČAK	26
12. SAŽETAK.....	28
13. SUMMARY	29
14. LITERATURA.....	30

1. UVOD

Inka je naziv za vjerojatno jednu od najmističnijih civilizacija svijeta. Njihovo postojanje još i danas obavijeno je velom tajni te iako je njihova povijest djelomično dobro poznata, na neka pitanja vjerojatno nikada nećemo dobiti odgovore. Istražujući ovu temu, primjećuje se kako je većina poznatih podataka dobivena iz arheoloških istraživanja, dok pisane podatke nemamo ili ih imamo jako malo, prvenstveno iz razloga što nikada nisu uspostavili svoj jezik i pismo, a drugi su razlog španjolska devastiranja tijekom osvajanja.

Ovaj rad oslanja se na dostupnu literaturu o izabranoj temi te pobliže prikazuje sustav Inka od njihovog početka, odnosno uspostave carstva, pa sve do dolaska Europljana i konačnog sloma. Sam početak rada daje sliku Europe u vrijeme velikih geografskih otkrića te razdoblja neposredno prije toga. Razvrstana po poglavljima, obrađuje se tematika uspostave carstva, društvenog uređenja, religije, kulture i umjetnosti, najvažnijih gradova te na kraju osvajanje od strane Španjolaca.

Obrađivanje tematike predkolumbovske Amerike i izgubljenih civilizacija uvijek predstavlja određeni izazov za istraživanje upravo zbog manjka informacija. Inke kao takve same su po sebi mistična pojava te se njihova povijest zbog teže dostupnosti izvora ne obrađuje toliko često. Ovim radom pokušati ću dati svoje zaključke te postaviti temelje za vlastita daljnja istraživanja.

2. EUROPA U DOBA GEOGRAFSKIH OTKRIĆA

Potkraj 15. stoljeća Europom kruže nove ideje i saznanja na polju geografije i kartografije te se brojni istraživači upućuju na otkrivanje nepoznatog svijeta. Dotadašnji poznati svijet ubrzo postaje poveznicom s novim zemljama i njihovim kulturama koji u Europu šalju razne novitete. Godine 1492. Kristofor Kolumbo otkriva Ameriku te taj događaj zauvijek ostavlja posljedice na razvoj određenih zemalja, što je vidljivo još i danas.

„Iskrcavanje na američki kontinent kasnije se počinje smatrati činjenicom koja sama po sebi zaokružuje povijesno tisućljeće obilježeno burnim i dubokim prevratima praćenim propadanjem i rušenjem Zapadnog Rimskog Carstva.“¹

Za Europu je razdoblje velikih geografskih otkrića bio vrlo nestabilan period. Velika ekonomska i društvena kriza uvelike se odrazila na unutarnja pitanja pojedinih država. Među tadašnjim društvom vladalo je nekoliko sukobljenih tendencija. Stanje se pogoršalo već 1348. koju je obilježila razorna Crna kuga. Osim što je došlo do značajnog osiromašenja na demografskom planu, najveća posljedica vidljiva je u društvenim promjenama. Najbolji primjer toga prikazan je u napuštanju sela, što je prouzrokovalo smanjenje radne snage, a samim time i smanjenje dobiti zemljoposjednika. Za razliku od sela, gradovi sada postaju prenapučeni, što stvara novi val epidemija i sukoba. Iznenadnom pojavom novih teritorija među Europljanima se javlja osjećaj nepovjerenja i želja za zaštitom identiteta. Novi horizonti za sobom stvaraju nove vrste odnosa koji ubrzano prodiru u tisućljetne europske tradicije.

Jedan od prvih problema koji geografska otkrića stvaraju jest pitanje granica u povijesnom smislu. Danas pod pojmom granice smatramo fizičko odjeljenje ili liniju odjeljenja na geografskim kartama koja dijeli dvije cjeline, najčešće dvije države. U povijesti se taj pojam nešto drugačije shvaćao. Naime, smatralo se da granica uključuje i prostore koji još nisu određeni. Američki povjesničar O. Lattimore granice definira kao prostor koji je određen teritorijalnim pojasom, u kojem se izmjenjuju sukobi između ljudi, kultura, političkih sustava i slično. Iz njegovog istraživanja proizlazi da je pojam granica vezan za susret - sukob

¹ Cravetto, Enrico, *Povijest: Humanizam i renesansa*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 192.

nekoliko političkih središta, najčešće država, a granična područja su marginalna i sklona nemirima zbog udaljenosti od političkih centara.²

U doba otkrića još uvijek traju i prepirke između crkvene i svjetovne vlasti koje svoje korijene vuku nekoliko stoljeća unazad. Europa se počinje kreirati po načelu „Cuius regio, eius religio“ (čije područje, njegova je i vjera).³ Međutim, u praksi je to bilo teško ostvarivo. U 15. stoljeću osmanske provale počinju sve više terorizirati istočnu mletačku granicu. Jednako tako i Pirenejski je poluotok već nekoliko stoljeća područje nemira i sukoba između Europljana i Arapa koji nameću svoju vlast i vjeru. Uz muslimane, postoji i čvrsta grupa Židova koji isto tako šire svoj utjecaj.

U novim prilikama koje su geografska istraživanja omogućila, u podosta mračnom razdoblju za Europu, svaka je država željela pronaći mjesto za sebe. Nova područja otvorila su prilike za stjecanje novih kolonija, a resursi koje je novootkriveni svijet nudio bili su prijeko potrebni za svaku europsku državu. Zanimljivo je kako se u 15. stoljeću ekspedicije pretežito usmjeravaju prema istoku. Tako Kristofor Kolumbo, nakon prihvaćanja teorije da je zemlja okrugla, sa zapada prema istoku želi otići do Kitaja i Čipanga - tadašnje Kine i Japana. Jednake ciljeve imali su i Portugalci, a njihovim stopama nastavili su i Englezi te Nizozemci.⁴ Između europskih zemalja počinje se osjećati doza rivalstva, a što su rezultati istraživanja bili vidljiviji, to su oni postajali željniji svih bogatstava koje su mogli dopremiti na Stari kontinent. Među višim slojevima društva se tako javlja potreba za dokazivanjem, a tipičan europski model obitelji koja je svoj oblik vladanja temeljila na pokazivanju svog bogatstva je firentinska obitelj Medici. Apeninski poluotok imao je veliku korist od novootkrivenih područja zbog činjenice da je stoljećima činio tzv. južno čvorište koje je bilo glavno središte europske pomorske trgovine. Preko te rute u Veneciju i Genovu stizali su začini, tkanine, svila, drago kamenje, zlato i srebro te razne druge dragocjenosti.⁵ Uz nakit, začini i svila bili su najvrijedniji predmeti koji su se dopremali.

U geografskim ekspedicijama najviše su međusobno konkurirali Portugal i Španjolska. Od 1427. do 1499. Portugalci su pod vodstvom Vasca da Game otkrili oko 400 milja obale godišnje na području Afrike, dok su Španjolci 1492. Kolumbovim otkrićem Amerike otkrili

² Isto, str. 198.

³ Isto, str. 200.

⁴ Isto, str. 203.

⁵ Isto, str. 211.

cijeli novi kontinent.⁶ Iako su obje države preživljavale unutarnje nestabilnosti i krize, uspjele su se uzdignuti u vodeće europske sile 15. i 16. stoljeća.

3. USPOSTAVA CARSTVA

Nakon pada velike kulture Tiahuanaca dolazi do uspona Inka te nešto kasnije i do uspostave carstva. Arheološka istraživanja provedena na području peruansko-bolivijskih visoravni daju pretpostavke kako je do pada tiahuanache vlasti došlo zbog nestanka vlasti nad manjim elitnim skupinama među kojima ionako nisu vladali prijateljski odnosi.⁷ Pojava samih Inka smještena je u 13. i 14. stoljeće, a vezana je za sljedeću legendu: *Iz spilje južno od Cuzca izašla su četiri brata, od kojih se jedan zvao Manco Capac. Nakon duga lutanja, za kojega se jedan od njih pretvara u huacu (svetu ličnost), a druga dvojica u kamene kipove, Manco Capac zabode zlatni štap u zemlju Waynapate i time obilježi mjesto Cuzco. Uz potporu svoje sestre-supruge Mame Ocllo, praotac plemena osniva carstvo u kojem okuplja širom raštrkana plemena tih područja da bi ih doveo do višeg civilizacijskog stupnja.*⁸ Postoji još jedna legenda, nešto manje poznata, koja govori da Inke potječu iz bazena Titicace. Njihovo etničko podrijetlo nije poznato, ali ih se najčešće povezuje se narodom Quechua koji su na peruanskom području i danas prisutni, a čijim su se jezikom i pismom koristili s obzirom da nisu imali razvijen vlastiti.

Sveukupno je bilo trinaest Inka dinastija, a šestero od njih vladalo je prije nego je uspostavljeno carstvo. Iz toga se može zaključiti da je zapravo pola svojeg postojanja carstvo Inka bilo tek nešto više od lokalnog uređenja oko jezera Titicaca.⁹ Već spomenuti Manco Capac često je prikazivan kao narodni heroj te civilizator božanskog podrijetla. On je uveo provođenje vjenčanja između braće i sestara kako bi sačuvao čistoću krvi, a taj običaj sačuvao se i kasnije, među njegovim nasljednicima. Prvi povijesni Inka bio je Pachacuti. On je postavio temelje carstva te se njegovo ime veže za prve veće ekspanzionističke uspjehe. Pachacuti je imao sina koji ga je kasnije naslijedio te postao drugi Inka, a zvao se Topo Yupanqui. Nakon njegove smrti došlo je do otežanosti upravljanja carstvom zbog prevelikih udaljenosti između mjesta. Zbog toga je Topin sin i nasljednik Huayna Capac odlučio stati s

⁶ Isto, str. 219.

⁷ Isto, str. 276.

⁸ Nugue, Christian, *Najveće kulture svijeta: Stara Amerika*, Extrade, Rijeka, 2005., str. 110.-111.

⁹ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 44.

teritorijalnim osvajanjima i posvetiti se jačanju granica ekvadorske pokrajine.¹⁰ Za vrijeme njegove vladavine Quito je postao drugo najznačajnije središte u carstvu. Njegovi sinovi nasljednici Huascar i Atahualpa međusobno su se sukobili, iz čega je proizašao građanski rat, što je ujedno označilo i početak slabljenja carstva te konačan pad. O tome će nešto više riječi biti kasnije.

4. GOSPODARSTVO

Upravni sustav Inka određen je na temelju *ayllua* kao osnovne društvene jedinice na andskom području. Ayllu na jeziku quechua znači rodbinsku grupu najstarijeg podrijetla čiji su se članovi međusobno ženili. Riječ je zapravo o endogamnom plemenu u kojem se potomstvo računalo po muškoj liniji. Aylluu je pripadala određena zemlja od koje bi svakom bračnom paru bio dodijeljen dio potreban za uzdržavanje. Curaca je bio poglavica koji je stajao na čelu ayllua te su ostali članovi roda morali obrađivati njegov dio zemlje. Preostala zemlja, odnosno njezina većina, bila je podijeljena između cara i Sunca. Obitelji koje su činile ayllu živjele su u selima i smjele su se osim svetim precima Inka, Suncu i Mjesecu moliti i svojim bogovima, te zadržati stare običaje sve dok to nije narušavalo izvršavanje njihovih dužnosti. Nerijetko su se ayllui povezivali u male države na čelu sa curacom koji je imao nasljednu vlast.¹¹ Iz tako malih, jednostavnih država znale su se stvoriti organizirana kraljevstva feudalnog tipa. Samom carstvu su takvi slučajevi išli u korist jer je svaka već socijalno formirana država koja bi im bila pridodana predstavljala pojačanje društvene strukture carstva.

Jednako kao i ostala staroamerička carstva i Inke su živjele od poljoprivrede. Zbog toga je poljoprivreda kontrolirana dugoročnim planiranjem. Inke su uvelike imale utjecaj na razvoj krumpira i kukuruza. Za sadnju i uzgajanje krumpira korišteno je najjednostavnije oruđe, tzv. nožni plug ili tacla, odnosno motka s vrškom od drveta ili bronce, dužine od oko dva metara. Na gornjem dijelu imala je držak, a na donjem oslonac za nogu.¹² Tacla se smatralo muškim oruđem iz razloga što se tada obrađivanje zemlje smatrao zajedničkim poslom muškarca i žene, ali i zbog toga što je za rukovanje tacllom bilo potrebno puno više snage. Drugo oruđe je motika ili lampa koju su koristili i žene i muškarci.

¹⁰ Cravetto, Enrico, *Povijest: Humanizam i renesansa*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 282.

¹¹ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 48.

¹² Lips, Eva, *Knjiga o Indijancima*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 298.

U pitanju uzgoja kukuruza, Inke su omogućile njegovu masovnu proizvodnju čak i na nepovoljnom teritoriju. Na strmim padinama podignuli su terase koje su okružili zidovima koji su držali zemlju za tzv. saru, odnosno sveto žito koje je bilo poklon od bogova.¹³ Uveli su i sustav navodnjavanja te su tako svoju proizvodnju kukuruza podignuli na višu razinu. Međutim, nisu sve prepuštali slučaju, već su tehničku stranu pratili i razni obredi i rituali koji su donosili blagoslov na polja. Njihov je kalendar bio u potpunosti prilagođen poljoprivredi, pa je tako prvi mjesec u godini mjesec zimskog solsticija, odnosno prosinac, a u Inka kalendaru on nosi naziv „capac rayni“, što u prijevodu znači „veličanstvena svečanost“. Drugi mjesec, siječanj, odnosno „camay“ bio je mjesec žrtvovanja lame, a prah kostiju miješao se sa svetim primjesama iz prethodnih godina. To se zajedno bacalo u rijeku kako bi Sunce obasjalo zemlju. Veljača se zvala „hatun pucuy“ ili „veliko zrenje“, te je jednako tako to bio mjesec žrtve. Ožujak je nosio naziv „paucar-huaray“, odnosno „zrenje zemlje“. Travanj ili „ayrihui“ bio je mjesec slavlja kraljevskih znakova uz žrtve svete lame, tzv. nape koja je bogovima žrtvovala vrč vina tako što bi ga prevrнула nogom. Mjesec svibanj se zvao „anymoray“, u prijevodu „veliko obrađivanje“. Tada su se održavale svečanosti povezane sa žetvom kukuruza. Jedna od najznačajnijih takvih svečanosti je „mama sara“, odnosno „majka kukuruza“. Još jedan mjesec svečanosti bio je lipanj koji je nosio naziv „inti raymi“, što znači „sađenje ratnika“. Tada se održavala svečanost Sunca koja je jednako tako uključivala žrtvovanja. U srpnju, odnosno „cawawarkisu“ prinosile su se žrtve vodi. U kolovozu, koji je nosio naziv „yapakis“, sadio se kukuruz i plesao tradicionalni ples vayara. Mjesec rujana bio je mjesec suše, nosio je naziv „sitowa“, a označavao je mjesec velikog čišćenja. Tada bi svi grešnici bili potjerani iz grada. Listopad ili „kantaray“ mjesec je novih rituala u čast kiše. Posljednji mjesec bio je mjesec studeni ili „ayamarca“, kada su se mladići spremali na ceremoniju sazrijevanja.¹⁴

5. DRUŠTVENO UREĐENJE

Administrativni sustav Inka određen je po domaćinstvima među kojima postoji određena hijerarhija. Tako je deset domaćinstava djelovalo pod jednim funkcionarom koji je odabran između članova tih istih domaćinstava. Potom slijedi pedeset domaćinstava čiji je funkcionar postavljen jednako kao i u prethodnom slučaju. Sto domaćinstava djeluje pod curacom koji je bio član plemstva. Nakon sto domaćinstava slijedi tisuću, a nakon tisuću njih deset tisuća.

¹³ Isto, str. 299.

¹⁴ Isto, str. 301.-302.

Potom slijedi četrdeset tisuća domaćinstava s funkcionarom pod imenom tucuiricuc-cuna, odnosno „onaj koji vidi sve“. Iznad njih stolovala su četvorica apa-cuna, svaki od njih zadužen za jedan od četiri dijela carstva. Oni su bili odgovorni Inki. Funkcionari dvaju najviših stupnjeva bili su inka-krvi, a svaki od njih birao je onog neposredno ispod sebe po dužnosti, za što je morao dobiti odobrenje Inke.¹⁵

Najniži sloj Inka društva činili su yanacune čiji položaj možemo poistovjetiti s robovlasničkim. U teoriji, oni su bili dio društvene ljestvice, dok je u praksi vladao potpuno drugačiji slučaj jer se nisu evidentirali u javnim statistikama. Njihova uloga bila je obavljanje najtežih radova na hramovima, a neki od njih bili su specijalizirani za špijuniranje, što je u drevnom Peruu izazivalo dozu strahopoštovanja. Yanacune nisu bili dužne plaćati danak, a rezultatima njihovog rada upravljao je njihov gospodar.¹⁶ Stepenicu iznad na društvenoj ljestvici činio je narod, odnosno hatunruna. Kako je već rečeno, narod je pretežito živio od poljoprivrede kao primarne društvene djelatnosti. Iz mase naroda izdvajali su se prisilni naseljenici-mitimai te sunčane djevice-alla cune.¹⁷ Naziv prisilni naseljenici stoji za grupu stanovnika koji je poslan u novoosvojena područja kako bi nadjačali tamošnje starosjedilačko stanovništvo. Sunčane djevice ili alla cune birale su se već s navršениh osam godina po ljepoti i sklonosti te ih se odgajalo u samostanu posvećenih žena, tzv. mama cuna. Tamo su djevojke dobivale poduku iz teoretskih znanja, učile kuhati i tkati i slično. Kao službenice u hramu Sunca te su djevojke trebale ostati djevicama. Na položaj žene ili konkubine mogle su biti uzdignute jedino od strane Inke i njegovih plemića.¹⁸

Plemstvo se sastojalo od nižeg plemstva, orejona i samih Inka. Orejoni, odnosno više plemstvo sastojalo se od časnika, generala te visokih državnih dužnosnika. Iako su imali veliku ulogu u carstvu, oni najviši položaji bili su rezervirani samo za potomke Inka. Orejoni nisu morali raditi na poljima i bili su oslobođeni plaćanja poreza.

Aristokraciju je činio puno veći broj ljudi, a ne samo pripadnici kraljevske krvi. To je odlučeno u vrijeme velikog Inke Pachacuteca koji je smatrao da nema dovoljno pripadnika Inka krvi koji bi obavljali državne poslove.¹⁹ Njegovom odlukom su privilegije Inka dobili svi govornici quechua jezika. Pripadnici aristokracije bili su uključeni u administrativnom sektoru od položaja curaca pa sve do upravnika stotine domaćinstva. Plemstvo je imalo i posebnu

¹⁵ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 48.

¹⁶ Lips, Eva, *Knjiga o Indijancima*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 308.

¹⁷ Isto, str. 309.

¹⁸ Isto, str. 308.

¹⁹ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 49.

moćnost školovanja. U Cuzcu je postojalo nacionalno sveučilište u kojem su živjeli vrlo cijenjeni pojedinci. To su bili filozofi, tzv. amauti i pjesnici, tzv. haravecune.²⁰ Učitelje se smatralo najplemenitijim ljudima carstva. Sveučilište u Cuzcu bilo je mjesto gdje se učila tradicija, ideali i vještine, prateći tako svjesni odgoj koji je određen još od prvog Inke. Školovanje je trajalo četiri godine, a samo je jedna godina bila određena za učenje upotrebe quipua, odnosno uzlovog pisma. U dobi od šesnaest godina slijedio je javni ispit koji je predvodio jedan od najuglednijih Inka, a trebalo se iskazati u atletici, hrvanju i boksanju, u strogim postovima od nekoliko dana te borbama. Te borbe su nekada znale biti toliko agresivne da su prouzročile rane, a nekad čak i smrt.

Svaki je Inka pristupom na prijestolje izgradio sebi novu palaču, jer je svaka prethodna pretvorena u svetište nakon njegove smrti. Svako je to zdanje izazivalo veliko divljenje, a bilo je prikaz veličine i moći samog carstva. Kada bi putovao njegovim krajevima, Inka bi sjedio u nosiljci ukrašenoj zlatom i srebrom. Zavjese na zlatnim lukovima bile bi ukrašene simboličnim ornamentima. Na ramenima bi ga nosili najveći dostojanstvenici carstva. Jedan od takvih opisa glasi ovako: *„Okolo nosiljke stupala je Canari garda, koja je uvijek okruživala vladaočevu osobu u snazi do dvije tisuće ljudi. Pred nosiljkom stupalo je pet tisuća praćkara, a iza njih je dolazilo dvije tisuće ratnika iz kaste Inka. Cijelo se to mnoštvo polagano kretalo naprijed u pobožnoj tišini koju je prekidalo samo ritmičko struganje bezbrojnih sandala. Od vremena do vremena povorka bi stala, kako bi se odmorili nosači nosiljke i kako bi se vladaru pružila prilika da uživa u vidiku ili da sasluša pritužbe svojih podanika, koji su, u golemom mnoštvu, stajali s obje strane ceste da vide svog božanskog gospodara na njegovu putovanju. Oni nisu šutjeli jer, kako je nosiljka prolazila, mnoštvo je vikalo: „Najuzvišeniji gospodaru, Sine Sunca, ti si naša duša i naš ljubljani gospodar. Doista te cijeli svijet sluša.“²¹*

U svakoj novoizgrađenoj palači na prijestolju je sjedio on „Jedini Inka“, „Sin Sunca“, „Onaj koji voli siromašne“.²² Točno četrdeset metara od prijestolja stajali su kraljevi zastavnici sa zastavama koje prikazuju vladareve grbove. Zanimljiva je činjenica je svoju odoru nosio samo jedanput, a posebno za njega šivale su ga sunčeve djevice. Odora se sastojala od haljine koja je sezala do koljena, kaputa te ponekad svilenog plašta. Na glavi se nosila marama llautu ukrašena raznim dragim kamenjem. Nošena odjeća spaljivala se jednom godišnje, a za to su

²⁰ Isto, str. 50.

²¹ Isto, str. 46.

²² Lips, Eva, *Knjiga o Indijancima*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 310.

bili zaduženi specijalni činovnici.²³ Inka je imao jednu glavnu ženu quyju koja mu je ujedno bila i rođena sestra te neograničeni broj sporednih žena. Njegovi potomci bili su pojedinci s najvišim položajem u državi, a na to mjesto postavljao ih je izravno Inka. Smrt svakog Inke popraćena je svečanostima i ritualima u kojima je sudjelovalo cijelo stanovništvo.

Jednako kao što je i ostatak carstva koji je bio zasnovan na strogim regulama, ni zakon Inka nije imao drugačije karakteristike. Izvršavanje kazne za počinjeno djelo nije mogao izbjeći nitko, čak i ako se radilo o osobi kraljevske inačke krvi. Iako je zakonik bio strog, prednost je uvijek davana pravdi i ispitivanju okolnosti pod kojima je pojedinac počinio kazneno djelo. Primjerice, ukoliko bi došlo do krađe, postavilo bi se pitanje je li kazna počinjena zato što je lopovu nedostajalo tih dobara za preživljavanje. Ukoliko bi to zaista i bio slučaj, kaznio bi se funkcionar koji je dozvolio da do toga dođe.²⁴ Postojali su tzv. čuvari ili izvjestitelji čija je funkcija bila izvan administrativne hijerarhije. Oni su bili kraljevske krvi, a njihova zadaća bila je preispitivanje zlouporaba te ispitivanje djelovanja državne politike i za obavljanje tog posla bili su odgovorni direktno Inki te su ga svakodnevno izvješćivali s povratnim informacijama.²⁵ Inke su imale formirane i dvije administrativne institucije: mitu i yanaconu. Mita je bila institucija koja se bavila javnim radovima za potrebe države s glavnom zadaćom da se posao pravovremeno rotira i da ne bude pretežak. Kasnije, dolaskom Španjolaca, takva vrsta djelovanja institucije je ukinuta te je pretvorena u instituciju neljudskog ropstva. Druga institucija zvala se yanacona, a ona je obuhvaćala kvalificirane radnike raznih vrsta obrta koji su bili oslobođeni plaćanja poreza zbog toga jer su se takvi poslovi smatrali časnim. Pretpostavka je da su tom gestom Inke željele potaknuti stanovništvo na bavljenje obrtom. Jednako kao i mita i uloga institucije yanacone je dolaskom Španjolaca prenamijenjena i to u skupinu bezemljaša koji su upotrebljavani za besplatno obavljanje poslova.²⁶

Što se tiče gore spomenutog poreza, Inke su poseban sustav imale u prikupljanu poreza u naturi. Za njih je vrijedilo skupljanje po principu umjerenosti i kasnijeg vraćanja tih poreza narodu, a to se očitovalo u slučajevima kada bi kraljevske potrebe bile namirene, pa bi višak danka stavljen na raspolaganje narodu. Neki zakoni navode kako se danak sastoji od rada, vremena i vještine kao radnika, pa bi se tako u nekim slučajevima danak plaćao radom na raznim javnim površinama, kao mostovima, cestama, hramovima i slično.²⁷ Kako su se obrti u

²³ Isto, str. 311.

²⁴ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 52.

²⁵ Isto, str. 52.

²⁶ Isto, str. 53.

²⁷ Isto, str. 54.

carstvu jako poštovali, obrtnici su tako uživali i neke privilegije. Primjerice, obrtniku koji je radio trebalo je omogućiti hranu, odjeću i lijekove, a ukoliko mu je u radu pomagala njegova obitelj, oni su jednako tako trebali biti zbrinuti. Platitelj danka u tom je slučaju imao pravo na državnu odštetu.

Naravno, bilo je i onih koji su bili oslobođeni plaćanja danka. To su bili pripadnici kraljevske inka krvi i plemstvo te vojnici koji su aktivno služili dužnost. Muškarci ispod 25 i 50 godina starosti, žene, bolesne i nesposobne osobe te svećenici Sunca bili su jednako tako oslobođeni od plaćanja poreza.²⁸ Osobe koje su bile zadužene za reguliranje danka zvale su se jednostavno prikupljači ili računari, a njihova dužnost bila je okupljanje u glavnom gradu svake provincije te zajedno s quipu-camoyac-cunama, odnosno čuvarima zapisa i pomoću quipua obračunati sveukupan rad koji je na nekom području izvršen. Quipu je inački instrument pomoću kojeg se računalo i bilježilo. To su zapravo vrpce sa čvorovima različitih oblika i boja po kojima se moglo pamtiti i bilježiti podatke.²⁹ Često se upotreba quipua zamjenjuje s pismom iz razloga što su neki quipui služili samo za vođenje bilježaka, dok neki čine kompletne knjige. Nažalost, veliki broj tih knjiga spaljen je u doba Španjolaca zbog mišljenja da sadrže poganske sadržaje. Upotreba quipua nije ipak bila rezervirana za svakoga. Naprotiv, smatrala se tajnom naukom kojom su se mogli baviti samo izabrani pojedinci koji su smjeli imati uvid u unutarnje državne poslove.

Još jedan instrument za mjerenje bio je tupu. Koristio se za mjerenje zemlje, a omjer mu je bio šezdeset naprema pedeset koraka.³⁰ Smatralo se da je jedan tupu obradive zemlje dovoljan za bračni par bez djece.

Inački sustav komunikacija najbolje se ogledao u sustavu prometnica. Na brojnim cestama i njihovim stanicama nalazili su se tekliči brđani. Njihova zadaća bilo je obavljanje administrativnih i vojnih naredbi, ali i dostava dragocjene ili lako kvarljive robe u Cuzco. Tekliči su za obavljanje svoje dužnosti bili trenirani još od mladosti, a među Inkama se njihovom značenju pridavala velika važnost. U slučajevima hitnoće, tekliči su bili zamijenjeni signalizacijom dima i vatre. Uz ceste su se nerijetko nalazile tampu-cune, odnosno prenoćišta za putnike, u kojima su razni službeni putnici često boravili na Inkin trošak.³¹

²⁸ Isto, str. 54.

²⁹ Lips, Eva, *Knjiga o Indijancima*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 308.

³⁰ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 53.

³¹ Isto, str. 57.

6. KOZMOGONIJA I POIMANJE SVIJETA

Kozmogonija andskog prostora utvrđena je pojmom Pacha koji možemo poistovjetiti s više značenja istovremeno: to može biti zemlja, mjesto, vrijeme, prostor, teofanija, jedinstvo te dvojstvo u jedinstvu.³² Iako je Pacha prostor dualiteta, ono ima svoje središte koje omogućuje vlastitu egzistenciju i organizaciju. U slučaju Inka Pacha se dijeli na tri dijela. Prvi dio je Hannan Pacha odnosno svijet iznad, što bi bio svemir. On se ponekad naziva i Tawa Nawi, a njega dijelimo u četiri dijela, prema stranama svijeta. Nawi Chinchu predstavlja sjever, Kolla Nawi jug, Anti Nawi istok, te Kunti Nawi zapad. Nakon Hannan Pache slijedi Urin Pacha, što predstavlja svijet ispod, a unutarnji ili središnji svijet naziva se Tiksi Pacha Chawpi Ukun.³³

Unutarnji ili središnji svijet koji se skraćeno naziva Chawpi ili Ukun sastoji se od neovisnog prostora koji povezuje svemir i zemaljski svijet. Središte mu je bio i glavni grad Cuzco kao tzv. pupak svijeta, a simbol toga je hram Korinacha koji se prikazuje kao zlatni krug, što naravno označava Sunce. Iz njega izlazi horizontalna crta koja je dijelila grad na Hannan Cuzco koji je bio nebeski i sveti, te Urin Cuzco, odnosno zemaljski i profani. Iz istog središta izlazi i vertikalna crta koja dijeli Cuzco na četiri dijela: Chinchu Suyu na sjeveru, Kolla Suyu na jugu, Anti Suyu na istoku i Kunti Suyu na zapadu. Sekundarne linije u obliku zraka, tzv. seqe, označavaju sveta mjesta ili neke kultne objekte, a dijele svaku četvrt na tri dijela: Qollana, Payan i Qallao.³⁴

Među Inkama se pojam Pache smatrao relativnim i tisućljetnim. Gledalo se da je sadašnjost sadržana od prošlosti i budućnosti blokirajući vrijeme. Njihovo poimanje vremena vrlo je složeno i zapravo vrlo teško objašnjivo zapadnom načinu razmišljanja. Prema njihovom mentalitetu, vrijeme je bilo zaustavljeno, a oni se stalno vraćaju vremenu svojih bogova. Zbog toga se vrijeme na andskom prostoru može podijeliti na tri dijela. Prvi dio zove se Waya Pacha ili Soqa Pacha, što je zapravo drevno vrijeme koje istovremeno označava i neposrednu budućnost te se zbog toga može podijeliti na vrlo blisku sadašnjost (Wayma Pacha) te središnju ili razdijeljenu sadašnjost (Soqa Pacha).³⁵ Drugi dio je Wayma Pacha Kay Pacha, a znači neposrednu budućnost ili drevnu prošlost. Te treći dio Kay Pacha, odnosno sadašnjost koje oblikuje neposrednu prošlost te vrijeme koje tek slijedi.

³² Torbio Brittes Lemos, Maria Teresa, *Ateci i Inke civilizacije koje su preživjele u čutljivom biću*, Euroknjiga, Zagreb, 2004., str. 99.

³³ Isto, str. 100.

³⁴ Isto, str. 101.

³⁵ Isto, str. 103.

Pojam vremena može se objasniti i putem seqesa koji ga dijele na četiri dijela ovisno o trajanju, a epohe variraju od 1000 do 500 godina. Inti Qapac, odnosno moćno Sunce, naziv je za razdoblja između 1000 i 500 godina. Svako razdoblje od 500 godina naziva se Pachakuti. Godina je imala 365 dana ili wata te je podijeljena u dvanaest mjeseci ili killasa.³⁶

7. RELIGIJA

Podjela povijesti za Inke sastojala se od četiri razdoblja koja se povezuju s određenim štovanjima, ritualima i kultovima. Period Wari Wiraqucha Runa povezuje se s pretvaranjem svijeta u vodu. U tom razdoblju ljudi su bili bogovi koji su se podijelili po parovima, živjeli su u monogamnim obiteljima, a glavni izvor egzistencije ponovno je bila poljoprivreda. Nešto napredniji period je Wari Runa. Osim u tehnološkom napretku u polju poljoprivrede, u ovom periodu dolazi do spoznaje kozmogonije, svijet se počinje dijeliti na Hanan Pachu i Urin Pachu i stvaraju se kultovi Wirachoche i Illape. Purun Rune je period u kojem se velika pažnja posvećivala pravnom sustavu te moralnim načelima. Tu se uzdiže i štovanje Pacha Kamaqa, jednog od tvoraca svijeta. Također, svetim se počinje smatrati sve što je od prirode dano. Posljednje razdoblje je Awka Runa, kada se više pažnje posvećuje na vojnom planu. Tako se počinju graditi vojne utvrde i provoditi razne vojne vježbe. Isto tako uvodi se i smrtna kazna. Veliki napredak postignut je i u poznavanju medicine i astronomije. Razvija se i kult Runa Kamaqu, kao kult tvorca čovjeka.³⁷

Inke su štovali mnogo bogova i vjerovali su u razne mitove. Jedan od najstarijih štovanja povezuje se s kultom Wirachoche za kojeg se smatralo da je vrhovni stvoritelj svijeta i svega živog, a ponekad ga se prikazuje i kao heroja kulture jer je narodima pokazao umijeće stvaranja civilizacija.³⁸ Kult Wirachoche potječe još iz drevnog indijanskog društva, a smatra se kako ga je deveti Inka ponovno uzdigao i to čak na mjesto iznad samog kulta Sunca.³⁹ Spomenuto božanstvo Sunca bilo je vrhovno štovanje u carstvu Inka i prema toj je religiji zasnovano cijelo društvo. Sam Inka, čije ime i znači Sunce, bio je utjelovljenje boga u državi. Inti-bog Sunca u legendama se često spominje i kao Wirachochin sin. Bogove su pratili brojni obredi i svečanosti, pa je tako glavna svečanost u čast boga Sunca bila intiraymi. Svečanost se

³⁶ Isto, str. 104.

³⁷ Isto, str. 107.

³⁸ Osborne, Harlod, *Južnoamerička mitologija*, Opatija, Otakar Keršovani, 1986., str. 90.

³⁹ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 58.

odvijala u lipnju, u vrijeme zimskog solsticija. Tada bi čitavo stanovništvo čekalo izlazak novog Sunca, a svećenik bi udubljenim zrcalom pomoću sunčevih zraka upalio novu vatru.

U čast boga Sunca Inke su po čitavom carstvu postavljale stijene neobičnih oblika koje bi nosile naziv Kamen Sunca, a imale su astronomsku funkciju, odnosno služile su za dnevno i godišnje praćenje gibanja Sunca. Uz boga Sunca stajali su i Majka more, Mjesec i Zvijezde.⁴⁰ Smatralo se da su zvijezde u zviježđu Lire čuvari stada, a plejade čuvari rastućeg sjemena i vremena. Neke zvijezde bile su čuvari divljih životinja. Grom se jednako tako smatrao božanskim, a Mliječni se put smatrao nebeskom rijekom iz koje je Grom crpio kišu.⁴¹ Ispovijed je bila razvijena institucija koja se dobivala od strane svećenika uz pokoru. Međutim, bilo je i nekih ritualnih plesova kojima su molili ispovijed. Najčešće su to bili plesovi uz pratnju bubnjeva i s maskama.⁴² Vjerovalo se i u zle duhove koje su prikazivali kao vještice ili kotrljajuće glave, a njihove su se moći jako plašili. U životu Inka dominantna je i vjera u besmrtnost, pa se smatralo da se duše mrtvih mogu vratiti ukoliko ne bi bile zadovoljne prinesenim žrtvama. Žrtvovali su se najčešće životinje, a razni kroničari navode kako se u ceremonijama nisu prinosile ljudske žrtve. Međutim, arheološki nalazi potvrdili su kako je to ipak bio slučaj, te postoje nalazišta groblja žrtvovanih žena u hramu Sunca u Pachacamacu.⁴³

8. KULTURA I UMJETNOST

Kako bi objasnili različitosti kultura na ovom području, potrebno je objasniti geografsku sliku centralnih Anda. Protežući se na dvadeset širinskih stupnjeva, obalu zapravo čini pustinja koju su stanovnici u davna vremena pripitomili uvođenjem sustava za navodnjavanje, učinivši tako plodne riječne oaze. Iza obale uspinju se planinski lanci, dok se na istoku Ande ruše u tropske prašume i područja izvora Amazonke.⁴⁴ Za razliku od ostatka srednjoameričkih društava koja stvaraju urbana i obredna središta, područje Perua je do postklasičnog razdoblja ostao na razini poljoprivrednog naselja.⁴⁵ Kada govorimo o kulturi i umjetnosti Inka, nikako ne smijemo izostaviti kulture koje su im prethodile, jer su Inke upravo na njihovim temeljima stvorile svoj imperij i nastavile živjeti njihovu tradiciju.

⁴⁰ Isto, str. 57.

⁴¹ Na istome mjestu.

⁴² Lips, Eva, *Knjiga o Indijancima*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 312.

⁴³ Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Vjesnik, Zagreb, 1968., str. 59.

⁴⁴ Anton Ferdinand - J. Dockstader, *Drevna Amerika*, Rijeka, Otakar Keršovani, 1968., str. 170.

⁴⁵ Cravetto, Enricom, *Povijest: Humanizam i renesansa*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 251.

Najstariju andsku kulturu čini kultura Chavin de Huantar, nazvana po istoimenom vjerskom središtu na području sjevernog planinskog predjela.⁴⁶ Kultura datira oko 10. st. pr. Kr. Ono što povezuje Chavin s ostalim staroameričkim kulturama jest ratnička i vjerska ideologija, pa se tako često nameće kult božanstva Chavina u liku jaguara i kondora, kozmički elementi poput munja te strijele i koplja kao prikaz ljudskog oružja.⁴⁷ Prikaz jaguara posebno je dominantan u visokoj kulturi Chavin, često zvanj i Cupinisque. U tom razdoblju lik jaguara nalazi se na tkaninama, glinenim posudama, radovima od metala te kamenim reljefima. Prikazi nikada nisu postignuli potpuno naturalistički oblik, a nešto realniju sliku vidimo tek u kasnijem dobu.⁴⁸ Keramiku karakteriziraju posude izrađene od masivne gline s izljevom u dršku. Izljev u obliku stremena tipičan je za sjevernu obalu te se na tom području zadržava sve do pojave Španjolaca. Keramika Chavina dominantna je i apstraktna te se nikako ne može povezati s realističkim prikazima. Reljefi najčešće završavaju u pužolikim ukrasima, a takva se namjena najčešće povezuje s magičnim elementima.

Na južnoj obali glavna kulturna središta bile su dolina Nazca, Ica i Pisco. Tamo je poluotok Paracas služio kao mjesto gdje je stanovništvo donosilo svoje mrtve, a ta grobišta danas razlikuju dvije kulture. Ona starija nosi naziv kaverna Paracasa, a datiramo je od 500. do 100. pr. Kr. Iako nastaje pod utjecajem prethodnog Chavina, ipak bilježi neke nove oblike, poput kuglaste posude s dvostrukim izljevom.⁴⁹ Najznačajniji stil ukrašavanja keramike je stil Ocucaje koji nosi ime po glavnom nalazištu u dolini Ica. Karakterizira ga oslikavanje jarkim bojama čija tehnika podsjeća na lakiranje te oslikavanje odmah nakon pečenja. Ukoliko bi se boja nanosila neposredno prije pečenja, posude bi imale blage tonove, te ugrebene crte koje su sprječavale prelijevanje boja.⁵⁰ Mlađa kultura ovog područja jest kultura nekropole Paracasa koja se razvijala između 200. pr. Kr. i 200. godine te nju karakterizira obična jednobojna keramika. Ipak, ono po čemu je ova kultura posebna i značajna su tzv. mantasi, odnosno mrtvački pokrivači. Ti pokrivači su se izrađivali od pamuka, alpakine ili vikunjske vune ili biljnih vlakana i ljudske kose. Na njima su najčešće prikazivana krilata bića, divlje zvijeri, zmije te vodene životinje zbog južnoperuanskog vjerovanja da zajedno s odsječenom protivnikovom glavom na pobjednika prelazi snaga i sposobnost.⁵¹

⁴⁶ Anton Ferdinand - J. Dockstader, *Drevna Amerika*, Rijeka, Otokar Keršovani, 1968., str. 174.

⁴⁷ Cravetto, Enricom, *Povijest: Humanizam i renesansa*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 274.

⁴⁸ Anton Ferdinand, J. Dockstader, *Drevna Amerika*, Rijeka, Otokar Keršovani, 1968., str. 174.

⁴⁹ Isto, str. 175.

⁵⁰ Isto, str. 176.

⁵¹ Isto, str. 180.

Mrtvaci, prethodno konzervirani bez utrobe, umatali su se u tkanine izvanredne kvalitete čime su napravljeni svežnjevi mumija koji su potom pokopani na poluotoku. Na prsa mrtvih polagali su se pokrivači s izvezenim motivima čija je svrha bila grijanje u „ledenom svijetu smrti i demona.“⁵²

Već spomenuta dolina Nazca jednako je tako bila dom istoimene raširene kulture. Njezina keramika preuzima tehničku savršenost, tanke stjenke te sliku kao simbol. Pretpostavlja se kako su i u Nazcu prikazi svojevrсно predstavljali molitve i razne poruke za bogove i demone koje su slane mrtvima kao posrednicima između živih snaga i sila onoga svijeta. U Nazco kulturi čest je motiv ribe, vjerojatno kao molitva za plodnost, što naravno aludira prvenstveno na onu poljoprivrednu, a tek onda obiteljsku. Uz ribu, kao motivi plodnosti javljaju se i ptice te biljke. „Plodnost i smrt stoje gotovo u svakoj primitivnoj religiji u središtu, ali vjerojatno ni u kojoj tako jasno kao u religiji Nazca koja nastavlja tradiciju Paracasa.“⁵³ U Nazco oslikavanju možemo primijetiti i taj socijalni element koji je vidljiv u prikazivanju biljaka, ako uzmemo u obzir da su Indijanci bili vrlo dobri poznavatelji bilja te njegovi vještici uzgajatelji. Tako često kao ukras imamo biljke koje klijaju, a u kasnijim fazama poznati su plastični radovi.

Istodobno s cvjetanjem južne Nazco kulture, na sjevernoj se obali razvija kultura Moche koja među staroperuanske kulture uvodi dotad nepoznat element-realizam. Upravo zbog prikazivanja stvarnosti i tehnike na visokoj razini, kultura Mocha postala je jedna od najpoznatijih kultura Južne Amerike.

„Ono što je u Chavinu patetično i fanatično, ovdje je ustupilo mjesto radosnijoj i ćutilnijoj životnoj orijentaciji.“⁵⁴ Bogovi više nisu prikazivani kao dominantne životinje, već samo kao maske iza kojih su sakriveni ljudi. Vrhunac tehnike Mocha kulture jest prikaz ljudskog bića. Ono što u ovoj tehnici iznenađuje jest doza realnosti i individualnost kojom su umjetnici pristupali. Tako imamo prikaze od pravilno oblikovanih glava, pa sve do lica unakaženih bolestima ili nekim drugim okolnostima. Dojmljivo prikazivanje ekspresija lica uvjetovalo je razvoj tzv. mochica-pogleda kojim se osnaživao sam značaj same skulpture. Zbog čestih prikaza ratnika sa štitom i toljagama vjeruje se da je velika pažnja pridavana ratničkom

⁵² Isto, str. 179.

⁵³ Isto, str. 183.

⁵⁴ Isto, str. 187.

ideologiji, što potvrđuje i činjenica da su uz ratnike kao prikaz uspjeha i snage često prikazivani i goli zarobljenici s užetom oko vrata i penisa.⁵⁵

Oslikavanje posuda karakterizira prikazivanje lika s njegove najizraženije strane, lice u profilu, dok se ukras glave koji je prikazan u obliku polumjeseca i odjeća nalaze frontalno. Mocha keramika nerijetko je prikazivala pojedince u trku, tzv. chasquime, koje kasnije preuzimaju i same Inke. To su bili brzi glasnici, organizirani u štafete, a bili su zaduženi za prenošenje vijesti i transport dragocjene robe.⁵⁶

Kultura koja je definitivno najviše utjecala na Inke i na neki način pripremila teren za njihovo podizanje carstva je kultura Tiahuanaca, nazvana po istoimenom kulturnom i obrednom središtu koje se nalazi u blizini jezera Titicaca u Boliviji. Novi stil postaje uglat i pravokutan, a prirodni se oblici zamjenjuju onim geometrijskim. Jednako tako napuštaju se vitice i krivulje. Jedno od najvećih vrijednosti koje su ostale iz Tiahuanaco kulture jest najgušći rukom tkani tekstil koji je ikada proizveden.

Već je na početku spomenuto kako su Inke svoje carstvo izgradile na stečevinama prijašnjih kultura i naroda. U Inka stilu napušta se bilo kakva individualnost umjetnika, što zamjenjuje potpuna podređenost vladaru kao božjem utjelovljenju. Upravo zbog takvog pristupa velika se pažnja pridavala proizvodima za aristokraciju. Odjeću za vladara smjele su izrađivati samo vladareve inoče ili tzv. sunčeve djevice, a takva je odjeća često izrađivana od perja raznih egzotičnih ptica.⁵⁷ Pažnja oko monumentalnih građevina pridavala se samo oko njihove unutrašnjosti koja je bila ukrašena raznim tkaninama i plemenitim metalima, dok su vanjski izgled činili nekoliko tona teški kameni blokovi. Usprkos tome njihova masivnost i danas oduzima dah te daje jasnu sliku moći koje su Inke imale.

9. GRADOVI

9. 1. CUZCO

Na mjestu na kojem je prema legendi Manco Capac zabio zlatni štap u zemlju nastao je glavni grad Inka civilizacije - Cuzco, često zvan i pupak svijeta. Grad se proteže od sjeverozapada

⁵⁵ Isto, str. 192.

⁵⁶ Cravetto, Enrico, *Povijest: Humanizam i renesansa*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 275.

⁵⁷ Anton Ferdinand, J. Dockstader, *Drevna Amerika*, Rijeka, Otokar Keršovani, 1968., str. 209.

prema jugoistoku, a dijeli se na Gornji grad, odnosno Hanan Cuzco, te Donji grad, odnosno Urin Cuzco. Postojala je jedna popločana ulica koja je grad dijelila u četiri područja od koje je svako predstavljalo jednu od carskih pokrajina.⁵⁸ Na stjecištu ta četiri dijela stajao je obredni trg, tzv. huacapata, veličine 550 puta 250 metara. Svi kroničari koji su se bavili poviješću civilizacije Inka u svojim zapisima grad Cuzco opisuju kao superioran grad koji su mogli izgraditi samo ljudi natprosječne inteligencije. Stansbury Hagar, znanstvenik koji se bavi istraživanjem područja Cuzca, zaključio je kako su vodeni tokovi koji su prolazili središtem grada zapravo oponašali Mliječnu stazu, što potvrđuje da su Inke bile vrlo dobri poznavatelji astronomije. Čak su i Španjolci, kada su ušli u grad, ostali impresionirani razinom razvitka civilizacije čija je metropola u tom trenutku brojala oko 100.000 stambenih kuća, zajedno s religioznim objektima, palačama, trgovima, tržnicama i ostalim.⁵⁹

Najznačajnija građevina u gradu bio je hram Cori-Cancha, odnosno Zlatna ograda. Originalna je građevina prije devastiranja od strane Španjolaca bila izgrađena u nekoliko dijelova. Prvi dio bio je posvećen starom božanstvu Virachochi. Vanjske kapelice posvećene su Veneri i Mjesecu te zvijezdi nazvanoj Coyllor. Jednako tako, jedna od njih bila je posvećena bogu gromova i munja, Illa-pa-u. Arhitektura Inka najpoznatija je po masivnim kamenim blokovima neobičnih oblika. Teški kameni blokovi bili su dopremani u Cuzco, gdje bi ih potom obrađivali do neprepoznatljivog stupnja glatkoće i zaobljenosti, a koji je bio postupak kojim su do toga došli, to još nitko nije dokazao. Ipak možemo zaključiti kako se obrađivanje kamenih blokova počelo provoditi tek u nešto kasnijim vremenima, što nam dokazuje činjenica da su starije nastambe bile građene od neobrađenog kamena spojenog žbukom, od grubo klesanog ili tesanog kamena.⁶⁰ Najljepša kamena građevina u Cuzcu zove se Sokolovo mjesto. Kamen je oblikovan u trokut, a njime dominira ogromna stijena u kojoj su oblikovane stepenice. Vidljivi su ostaci kružnih i pravokutnih građevina te se pretpostavlja da su tu nekada postojali tuneli. Umijeće gradnje masivnih zidova pod točno pravim kutovima još je i danas obavijeno tajnama te mnogi znanstvenici pokušavaju naći odgovore na te za tadašnje prilike, naizgled nemoguće pojave.

⁵⁸ Nogue, Christian, *Stara Amerika*, Rijeka, Extrade, 2005., str. 137.

⁵⁹ Sitchin Zecharia, *Izgubljena kraljevstva*, Zagreb, Teledesk, 2004., str. 140.

⁶⁰ Isto, str. 144.

9. 2. TIAHUANACO

Tiahuanaco je grad koji je razvijen prije pojave Inka te je bio središte već spomenute istoimene kulture. Prije nego se razvio u jednu od najvećih kulturnih metropola bio je selo koje je preživljavalo od poljoprivrede. Upravo eksploatacija poljoprivrednih resursa omogućila mu je nevjerojatan razvoj u središte trgovačke mreže. Također, grad je održavao bliske odnose s važnom peruanskom zajednicom Huari koja je kasnije razvila i vlastito carstvo. Za izgradnju većih javnih građevina u gradu zaslužna je aristokracija koja je bila vodeći stalež u Tiahuanacu. U pitanju arhitekture jedna od najznačajnijih karakteristika grada su monumentalna gradska vrata koja su služila za obrede koji su uključivali ceremonijalne prolaze i svete putove koji su povezivali tzv. wakas, odnosno sveta tla s hramovima.⁶¹ Poznato je da su obrede držali svećenici, a arheološki nalazi ukazuju da su za to vrijeme bili pod utjecajem halucinogena, što potvrđuju i pronađene skulpture čija su karakteristika širom otvorene oči.

Glavnu religijsku građevinu čini andska piramida u obliku polovice križa, Akapana. Građevina se sastojala od sedam terasa sveukupne visine od 13 metara, te dužine od 200 metara. Na vrhu su bile rezidencijalne građevine čija je terasa služila za prikupljanje kišnice. Piramida je bila posvećena Tunupu, bogu vode i munja. Sjeverno od piramide nalazila se pravokutna platforma Kalasasaya s velikim stubištem i dvorištem u čijem je središtu bio monolit Ponce.⁶² Platforma je smještena na način da se za vrijeme solsticija sunce nalazi uzduž kutova građevine. Još jedan važan religijski spomenik čine i možda i najpoznatija Sunčana vrata. U središtu građevine stoji bog Sunca kao centralno božanstvo pokraj kojeg stoje naoružani krilati demoni raspoređeni u tri reda. Oni iz prva dva imaju ljudska lica, dok ostali imaju ptičje glave ili maske ptica.⁶³ Nedaleko stoji nešto manji hram u kojem se nalazilo mnoštvo skulptura zajedno s monolitom Bennet visokim sedam metara.

Nešto manja građevina, ali jednako tako vrijedna spomena, jest spomenik Kanta Tayita u kojem su najvjerojatnije živjeli pripadnici političko-vladajućeg staleža. Platforma u obliku slova T, Pumapunku sadržavala je polupodzemno dvorište, stubište i monolitne prolaze, a

⁶¹ Gvaitoli Maria Teresa - Rimbaldi Simone, *Izgubljeni gradovi drevnog svijeta*, Varaždin, Stanek, 2008., str. 297.

⁶² Isto, str. 298.

⁶³ Anton Ferdinand - J. Dockstader, *Drevna Amerika*, Rijeka, Otokar Keršovani, 1968., str. 194.

pretpostavlja se da je bila vezana i za Sunčana vrata.⁶⁴ Veliki broj sakralnih građevina svjedoči nam o važnosti Tiahuanaca kao kulturnog središta, ali razlog propasti grada ni danas nije poznat. Poznat je podatak da je grad bio potpuno napušten između 1000. i 1100., a njegove stečevine poslužile su da Inke izgrade svoj imperij.

9. 3. MACHU PICCHU - SIMBOL INKA

Definitivno prva asocijacija na Inke te njihova najpoznatija i najvrjednija stečevina je grad Machu Picchu. Njegov smještaj u klancu rijeke Urumbambe dubokom 400 metara spriječio je čak i španjolske osvajače da uđu u grad i pokore ga. Pretpostavlja se da je izgrađen pred kraj 15. st., a ponovno je otkriven oko 1911. kada su članovi ekspedicije koji su istraživali peruansko područje stigli u grad zamijenivši ga za utvrdu Vilicambo gdje su se Inke sakrivala od španjolskih osvajača.⁶⁵ Machu Picchu ili Veliki Picchu na jeziku quechua znači oštri, stari vrhovi. Uz Machu Picchu sjeverozapadno stoji nešto manji vrh Huayna Picchu ili Manji Picchu s kojeg se pruža pogled na ovaj veći.

Glavna grana gospodarstva ponovno je bila poljoprivreda i to uzgoj kukuruza. Machu Picchu je poznat po svojim terasama koje su bile smještene na južnom dijelu grada. Na tom području bio je i prvotni pristup u grad, kroz vrata Intipunku, odnosno Vrata Sunca. Zapadni dio grada ili tradicionalni Urin sastojao se od rezidencijalnih četvrti gdje su obitavali svi društveni staleži po kojima su te četvrti i nosile ime. Tako imamo primjerice Četvrt radničke klase, Četvrt zatvora, Aqqlawsi ili Kuću djevice.⁶⁶ Na sjevernoj strani nalazili su se vjerski kompleksi uz koje stoji i kamen waka posvećen Pachamami odnosno Majci Zemlji. Najljepše građevine nalaze se u tzv. Gornjem gradu, odnosno Hananu. Tamo se nalazi veliki kompleks prostorija s polukružnim tornjem koji se vjerojatno koristio u vojne svrhe. Iako je grad bio sam po sebi teritorijalno dobro zaštićen, ipak je imao i gradske zidine koje su ga učinile još nedostupnijim. Ispred spomenutog tornja vidljivi su ostaci oltara koji je vjerojatno služio za pridonošenje žrtvi. Najvažnija građevina je Kraljevska palača koja je vjerojatno bila dom tamošnjeg vladajućeg staleža, a u njezinoj blizini nalazi se Hram triju prozora koji je izgrađen tipičnim načinom Inka gradnje, masivnim kamenim blokovima. Primjer karakteristične Inka gradnje je i nešto neobičniji Torreón koji je polukružnog oblika, a sastavljen je od fino obrađenih kocaka kamena. Ono što najviše zbunjuje u ovom slučaju je razina savršenosti do

⁶⁴ Gvaitoli Maria Teresa - Rimbaldi Simone, *Izgnubljeni gradovi drevnog svijeta*, Varaždin, Stanek, 2008., str. 299.

⁶⁵ Isto, str. 308.

⁶⁶ Isto, str. 311.

koje su površine tih kamena obrađene. Do polukružnog dijela dolazi se po sedam stepenica, a iz njega izvire stijena koja je izrezana i oblikovana brazdama.⁶⁷ Znanstvenici su kasnije dokazali kako je objekt služio za žrtvovanja iz razloga što je vidljivo da su okolni zidovi bili izloženi vatri.

Od sakralnih građevina najistaknutiji je Hram Sunca ili Intiwatana kao središte vrhovnog božanstva čitave Inka civilizacije. Uz religijsko značenje, hram je imao i astronomsku ulogu - služio je kao promatračnica Sunca iz koje je prolazio stup kao astronomski instrument.⁶⁸ Uz hram Sunca jednako tako stajao je i kameni hram Mjeseca, a zajedno su omeđivali Sveti trg. Iz arheoloških istraživanja primjećuje se da je postojalo nekoliko faza nastanjenosti što je vidljivo u stilovima gradnje. Tako su kuće za stanovanje izgrađene od običnog kamena koji bi se pronašlo posvuda i ne bi se spajao žbukom. S druge strane, građevine za kraljevske potrebe izgrađene su od obrađenog kamenja koji bi se pravilno slagao u redove.⁶⁹

Treba naznačiti kako se Machu Picchu po svojim karakteristikama i sadržajima ni po čemu nije razlikovao od ostalih gradova carstva. Imao je sve ono po čemu je svaki njihov grad funkcionirao i djelovao je prema određenoj hijerarhiji koja se poštivala. Popularnost koju danas ima svakako nije bila ista za vrijeme carstva, jer ipak, Cuzco je bio glavni grad i grad iz kojega se vladalo. Machu Picchu simbol je civilizacije Inka iz razloga što je od svih gradova ostao najočuvaniji, zbog činjenice da ga Španjolci nikada nisu našli te danas kroz njega možemo vidjeti sliku nekadašnjeg carstva i možda otkriti još koju tajnu koja se veže za postojanje Inka.

10. DOLAZAK ŠPANJOLACA - OSVAJANJE

Pirenejski poluotok jedini je dio Europe u kojemu su se na jednom mjestu našle tri različite vjere - kršćanska, muslimanska i židovska. Iz tog razloga to je područje obilježeno stoljećima nemira i rekonkvista. Španjolsku su dijelila i dva velika kraljevstva, Aragon i Kastilja, koja su težila ujedinjenju. To je dodatno usporavalo stanje u Aragonu u kojem je vladalo loše društveno stanje, posebice u Kataloniji. Tamošnje plemstvo i kler podizali su pobune protiv kraljevskih imanja iskoristivši njihovu slabost uslijed epidemija. S druge strane Kastilja se

⁶⁷ Sitchin Zecharia, *Izgnubljena kraljevstva*, Zagreb, Teledesk, 2004., str. 170.

⁶⁸ Gvaitoli Maria Teresa - Rimbaldi Simone, *Izgnubljeni gradovi drevnog svijeta*, Varaždin, Stanek, 2008., str. 312.

⁶⁹ Sitchin Zecharia, *Izgnubljena kraljevstva*, Zagreb, Teledesk, 2004., str. 167.

isto tako borila s unutarnjim nepravilnostima prouzročnim građanskim ratovima koji su se odvijali između 1415. i 1479. Uslijed građanskih ratova pojavilo se i pitanje nasljedstva. Problem koji bi zaključio društvenu, političku i ekonomsku krizu pokušao se riješiti vjenčanjem katoličkih kraljeva Ferdinandom Aragonskim i Izabelom Kastiljskom, međutim ni to nije u potpunosti smirilo nemire.⁷⁰

Kako je već prethodno rečeno, priča sa španjolskim osvajanjem američkog teritorija započinje samim otkrićem 12. listopada 1492. Tog dana Kristofor Kolumbo, poslan na ekspediciju od strane Izabele Kastiljske, dolazi sa svojom flotom do tadašnjeg otoka San Salvador, današnjeg Watlinga. Novootkriveni kontinent i njegova bogatstva izazvali su veliko zanimanje među Europljanima koji su uskoro krenuli u njegovo osvajanje. Godine 1503. u Sevilli utemeljena je Casa de Contratacion čija je zadaća bila organiziranje plovidbe, trgovine, ubiranje poreza na robu, te je bila odgovorna za američke poslove.⁷¹ Dvadesetak godina kasnije, točnije 1524., Karlo V. utemeljuje kraljevsko vrhovno vijeće za Indiju čija je uloga bila kontroliranje svih kolonijalnih poslova. Ubrzo nakon toga prvi tzv. konkvistadori-osvajajući odlaze put Amerike.

Kada su Europljani stigli na američko tlo, zatekli su civilizacije s visokim stupnjem razvitka, a ono što ih je potaknulo na njihovo svrgavanje je bogatstvo kojim su raspolagali. Odmah pri dolasku postojao je negativan stav kršćana prema starosjediocima, a to je i razlog što danas imamo jako malo pisanih izvora o predkolumbovskom dobu. Većinu kodeksa i biblioteka spalili su Europljani kako bi se dokazalo uništavanje hereza za vrijeme osvajanja.⁷² Za poznavanje ovog dijela povijesti danas su nam, uz španjolske zapise, dostupni i domorodačke kronike koje su pisali ljudi miješane krvi.

Najznačajnija imena španjolskih konkvistadora su Hernan Cortez koji je srušio veliko Aztečko Carstvo te Francisco Pizarro koji je po uzoru na Corteza osvojio Carstvo Inka. Za razliku od toga što su Španjolci Inke smatrali poganima, oni su njih smatrali bogovima te su ih nazivali Wirachochom čiji su povratak iščekivali.⁷³ Pad Carstva Inka nije dugo trajao, već je 1580. velika civilizacija bila srušena. Jedan od razloga je taj što su carstvo već tada mučile unutarnje krize, a dodatno su ga oslabile epidemije koje su osvajači donijeli iz Europe. Španjolska vlast osnovala je posebno vijeće, *cabildo*, čija je uloga bila osnivanje vlasti u napadnutim gradovima ili uspostavljanje novih gradova u kojima će održati svoju vlast. Biti

⁷⁰ Cravetto, Enrico, *Povijest: Humanizam i renesansa*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 223.

⁷¹ Isto, str. 307.

⁷² Isto, str. 248.

⁷³ Isto, str. 284.

nositelj takve vlasti te biti pripadnik spomenutog vijeća omogućavalo je brojne povlastice te je ujedno to bio i znak društvenog prestiža. Vijeće je kontroliralo Vrhovno zemaljsko vijeće, tzv. audiencias, koje je imalo sudsku funkciju, a kasnije prerasta u tijelo koje izdaje zakonske odredbe.⁷⁴ Vrhovna vlast je, naravno, bila vlast potkralja čija je služba trajala tri godine. Potkraljeve dvije zadaće bile su iskorištavanje rudnika te vrhovna vlast nad svim narodima.

Francisco Pizarro je prvi kontakt s novim kontinentom imao kao član de Balboine ekspedicije koja je preko Paname stigla do Pacifika. Nakon povratka u Španjolsku obratio se kralju Karlu V. i donio mu zlato koje je uzeo na prvoj ekspediciji. Od kralja je dobio dopuštenje za vođenje nove ekspedicije te obećanje da će ga proglasiti guvernerom u svim mjestima koje bude osvojio.⁷⁵ Za to vrijeme u Peruu je vladajući Inka Huayna Capac bio na samrti te je carstvo podijelio između svoja dva sina, Huascara i Atahualpe. Južni dio, uključujući glavni grad Cuzco, pripao je starijem bratu Huascaru, dok je sjeverni dio pripao mlađem Atahualpi. Međutim, bratske nesuglasice oko podjele teritorija dovele su do građanskog rata. Rat je završio pogibijom Huascara i pobjedom Atahualpe, što se negativno odrazilo na carstvo koje je dodatno oslabilo zbog unutarnjih nemira. Nedugo nakon godine 1530. Francisco Pizarro dolazi u Peruu sa svojih 180 vojnika i 27 konja.⁷⁶ Zarobio je Atahualpu te ga na kraju ubio. Tim događajem te Pizarrovim ulaskom u Cuzco srušeno je veliko carstvo, a nevjerojatna civilizacija prestala je postojati. Na njihovim ruševinama osnovano je Španjolsko carstvo.

11. ZAKLJUČAK

Dok se Europom u 15. stoljeću širio val zanimanja za geografska otkrića, na drugom kraju svijeta, na području koje će uskoro biti otkriveno, jedna je civilizacija već dosegla visoki stupanj razvijenosti, iskazujući se u poznavanju astronomije, matematike, umijeću planske privrede te gradnji masivnih monolitnih građevina. Civilizacija Inka izgradila je svoj imperij na ostavštinama prethodnih kultura iz predkolumbovskog razdoblja od kojih je prisvojila najznačajnije odlike i iskoristila ih za stvaranje svojeg carstva u kojemu je cijela organizacija bila podređena vladaru i Suncu kao vrhovnoj religiji.

Društveno uređenje, određeno strogom hijerarhijom na čijem su čelu bili pripadnici kraljevske Inka krvi i aristokracija, bilo je besprijekorno organizirano. Njihovi gradovi bili su središta

⁷⁴ Isto, str. 308.

⁷⁵ Bertoša, Slaven, *Svjetska povijest modernoga doba*, Zagreb, Profil, 2004., str. 30.

⁷⁶ Na istome mjestu.

kulture i religije čijom su gradnjom iskazali svoju inteligenciju i umijeće koje i danas postavlja pitanja kako je bilo moguće izgraditi nešto toliko masivno u uvjetima koje su tada imali. Upravo zbog toga povijest Inka uvijek ima naglasak na tajne i neotkrivene podatke na koje se još uvijek traže odgovori.

U ovom radu dan je pregled povijesti Inka od njihove legendarne pojave na peruanskom području pa sve do konačnog sloma i uspostave Španjolskog Carstva. Na kraju možemo zaključiti kako su zaista imali jednu od najrazvijenijih kultura i civilizacija svijeta te ih čak usporediti s velikom egipatskom civilizacijom. Njihovi običaji i rituali te mističnost skrivenih gradova i objekata, poput Machu Picchua, još će stoljećima buditi zanimanje među istraživačima.

12. SAŽETAK

Razdoblje velikih geografskih otkrića započinje potkraj 15. stoljeća kada ujedno europski društveni i politički plan bilježi vrlo nestabilno vrijeme puno nemira i kriza. Epidemija Crne kuge opustošila je sela i prenapučila gradove, a gospodarska je kriza nametnula potraživanja za novim teritorijima. U tom duhu započinju geografske ekspedicije u kojima se europske zemlje međusobno nadmeću, od kojih najveće rivalstvo imaju Portugal i Španjolska. Najveće dostignuće tog razdoblja otkriće je Amerike čiji se teritorij ubrzo nakon počinje uzurpirati.

Predkolumbovska Amerika na području Perua vođena je jednom od najvećih civilizacija čovječanstva, Inkama. Oni su na stečevinama prethodnih kultura izgradili carstvo sa strogom hijerarhijom na čijem je čelu bio Inka kao utjelovljenje boga Sunca - vrhovne religije carstva. Njihovo štovanje božanstava praćeno je brojnim svečanostima, ritualima i obredima koji su najčešće praćeni žrtvovanjima. Prema arheološkim istraživanjima vidljivo je da je bilo i ljudskih žrtava. Gospodarstvo je bilo zasnovano na poljoprivredi, posebno uzgoju krumpira i kukuruza. Arhitektura gradova sastojala se od stambenih objekata i religijskih centara, a gradnja se temeljila na građevinama od masivnih kamenih blokova.

Pri dolasku na peruanski teritorij španjolski konkvistador Francisco Pizarro zatekao je veliko bogatstvo kojim je carstvo raspolagalo. Od španjolskog je kralja Karla V. dobio dopuštenje za vođenje ekspedicije te je zajedno sa svojom vojskom napao Inke i pokorio njihovo carstvo. U svega nekoliko godina izbrisao je nekadašnje moćno Carstvo Inka, a na njegovim temeljima uspostavio je novo Španjolsko Carstvo.

13. SUMMARY

The period of great geographic discoveries began at the end of the 15th century when Europe was in a very unstable time, the time of turmoil and crisis. The Black Plague epidemic ravaged the villages and overcrowded the towns so the economic crises demanded new territories. In such atmosphere the geographic expeditions began in which European countries used to fight each other for domination, with the biggest rivalry being the one between Portugal and Spain. The greatest achievement of that period was the discovery of America whose territory soon became the place of invasions.

Pre-Columbian America in the Peruvian area was led by one of the greatest civilizations of the mankind – the Incas. They built an empire with a strict hierarchy based on their religion of the Sun. Their worship of the deity often included rituals and ceremonies accompanied by human sacrifices. The economy was based on agriculture, especially potato and maize crop. The city architecture consisted of residential buildings and religious centres and the construction was formed on buildings made of massive stone blocks.

When a Spanish conqueror Francisco Pizarro arrived on the Peruvian territory he found a big wealth that the Incas possessed. He received the permission of the Spanish king Charles V to run the expedition and he invaded the Incas with his army and soon after that the Incan empire ceased to exist. On its ruins he founded the new Spanish Empire.

Pregledao: Ivan Štefanić, prof. hrvatskoga i engleskoga jezika i književnosti

14. LITERATURA

1. Anton Ferdinand - J. Dockastader Frederic, *Drevna Amerika*, Rijeka: Otokar Keršovani, 1968.
2. Bertoša, Slaven, *Svjetska povijest modernoga doba*, Zagreb: Profil, 2004.
3. Collier, John, *Indijanci obiju Amerika*, Zagreb: Vjesnik, 1968.
4. Cravetto, Enrico, *Povijest: Humanizam i renesansa*, Zagreb: Europapress holding, 2007.
5. Descola, Jean, *Konkvistadori*, Zagreb: Globus, 1962.
6. Gvaitoli Maria Teresa - Rimbaldi Simone, *Izgubljeni gradovi drevnog svijeta*, Varaždin: Stanek, 2008.
7. Lips, Eva, *Knjiga o Indijancima*, Zagreb: Naprijed, 1959.
8. Nogue, Christian, *Stara Amerika*, Rijeka: Extrade, 2005.
9. Osborne, Harold, *Južnoamerička mitologija*, Opatija: Otokar Keršovani, 1986.
10. Pischel, Gina, *Opća povijest umjetnosti 1*, Zagreb: Mladost, 1970.
11. Sitchin, Zecharia, *Izgubljena kraljevstva*, Zagreb: TELEdesk, 2004.
12. Toribio Brittes Lemos - Maria Teresa, *Ateci i Inke civilizacije koje su preživjele u šutljivom biću*, Zagreb: Euroknjiga, 2004.